

КУЛТУРА И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

гл. ас. д-р Силвия Димитрова
Икономически университет – Варна

CULTURE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Chief Assist. Prof. Silviya Dimitrova, PhD
University of Economics - Varna, Bulgaria

Резюме

Целта на доклада е да представи еволюцията на понятието „култура“ и неговата връзка с развитието. Литературният обзор показва, че още от Древността до съвременните разбирания, същността на културата се асоциира с промяна и усъвършенстване, свързани и с развитието.

Културата допринася за развитието едновременно сама като сектор на активност и влияеща върху други сектори. Тя прави приложима за отделните места концепцията за устойчиво развитие и спомага за постигане на нейните цели.

Ключови думи: култура, устойчиво развитие, Цели за устойчиво развитие, влияние на културата

JEL Класификация: Z00, Z19

Abstract

The aim of the paper is to present the evolution of the concept of "culture" and its relation with development. The literature review shows that since ancient times till the modern understandings the essence of culture is associated with change and improvement, linked with development as well. Subsequently, the influence of culture on the development process is examined. In summary, culture has always been at the heart of development and largely determines the realization of efforts in this direction.

Keywords: culture, sustainable development, Sustainable Development Goals, culture's impact

JEL Classification: Z00, Z19

Въведение

Ролята на културата като двигател за устойчивото развитие е неоспорима. Както се посочва във финалния доклад от проведената конференция през 1998г. в Стокхолм „устойчивото развитие и процъфтяването на културата са взаимнозависими“ (Final report, 1998). Последните десетилетия статистически данни и дейности показваха, че културата може да бъде мощен двигател за развитие с широко въздействие върху обществени социални, икономически и свързани с околна среда процеси (UNESCO, 2012).

Какво обаче се разбира под култура и какво обхваща, за да говорим за нейния принос? Как трябва да бъде възприемана тя, за да е с позитивно въздействие върху развитието на обществото, разглеждано в икономически, социален и природен аспект. Исторически погледнато се разграничават антропологическо разбиране за културата, социологическо и културологично. Днес вече се приема, че връзката и влиянието ѝ върху развитието на обществото се проявяват най-силно чрез антропологическото разбиране. Затова ще разгледаме същността и етимологията ѝ през вековете, което да ни доведе до

съвременното схващане за нея. Целта на доклада е да представи връзката на културата с развитието като изясни еволюцията в разбиранията за нея и представи начините, по които тя допринася за него.

3. Еволюция на понятието „култура“

1.1. Етимология на понятието

В литературата не съществува единно разбиране на понятието „култура“. Опитите да се разкрие същността на културата датират още от времето на Демокрит (ок.460-370 г.пр.н.е.) и Лукреций (99-55 г.пр.н.е.) (Попов, 1999). Важно за произхода на думата „култура“ се оказва значението на латинския глагол *colo, colui, cultus*, който в превод означава наглеждам, обработвам, занимавам се, грижа се, като от него се образуват *cultus* (обработен) и *cultura* (обработване, земеделие) (Попов, 1999; Стефанов, 2001; Baldwin et al., 2006). Независимо от конкретния глагол, който се употребява, е видно, че началните значения на думата са свързани със селското стопанство (Игълтън, 2003).

За първи път употребата ѝ в преносен смисъл се среща при Марк Тулий Цицерон. Забелязваме, че семантичната промяна се състои във възприемането на културата като грижа и подобряване на духовните способности на човека. За римските мислители културата определя разгръщането на човешките сили, изисквано от духовната дейност и служи за означаване на образованието чрез философия, наука и изкуство, като първоначално понятието е употребявано несамостоятелно.

В Древна Елада не се появява негова обща формулировка, въпреки факта, че културата там процъфтява. Античността поставя основите не само на практическото изграждане на културата, но и нейното теоретично опознаване. Но все още концепциите са насочени към отделната личност. Двете семантични полета – *cultura agri* и *cultura animi* – се пресичат и поставят като задача на културата „овладяването на природата вътре в човека и извън него“ (Попов, 1999). Смисълът на термина „култура“ вече е обогатен, като той получава трайна и широка употреба.

Анализът показва, че през следващите периоди акцентът е във философията в тълкуването на понятието. По времето на Средновековието под влияние на господстващия религиозен догматизъм се правят опити за сливане на теология и философия. Основното предназначение на културата е да следва религиозните догми. В късното Средновековие влизат в употреба изрази като „*cultura mentis*“ – умствена, духовна култура, „*cultura juris*“ за правилата за поведение, „*cultura scientiae*“, означаваща придобиването на знания и опитност и „*cultura litterarum*“ относно усъвършенстването на писмеността (Попов, 1999).

Освободеното от догмите на религията общество през Ренесанса притежава пълна свобода на словоупотребата. Най-предпочитаните категории са „красота“, „благо“, „хармония“, „величие“, а терминът „култура“ остава обезличен. Най-много той се доближава до изкуството, тълкувано в смисъла на нещо сътворено, израз на сръчност и умения. Осъзнава се фундаменталната роля на „култивирането“ на личността.

Тогава започва и разграничаването на „*Kultur*“ и „*Natur*“, противопоставящи изкуственото, сътворено от човека на естественото, идващото от природата. Това разграничаване продължава да съществува във всички определения, които се правят през XVIII век (Михалева, 2011). Появяват се понятията „*geistige Kultur*“ и „*materielle Kultur*“, съответно духовна и материална култура, като немските философи налагат използването на думата масово и тя се взаимства от останалия свят.

Като обобщение за периода до XVIII век може да се посочи, че е характерно възприемането на културата като облагородяване или усъвършенстване на общите духовни и физически сили на отделен индивид или нация. Знанията за природата и обществото, които се натрупват с течение на времето, дават възможност културата да се възприема като сфера на религиозното, нравственото, правното, художествено съзнание на личността и обществото. Към края на 19 век при изучаване проблемите на културата се насочват и учени от сферата на антропологията и етнологията (Тейлър, 1988).

1.2 Съвременни разбирания за културата

Голяма част от съвременните учени днес приемат, че културата е комплекс от елементи, споделяни от хората в обществото. За основни в областта на дефинирането на културата се приемат трудовете на Kluckhohn и Kroeber, тъй като хронологически първият най-систематичен опит за определяне на културата е техни. Освен чисто емпиричното събиране на повече от 150 дефиниции за култура, те правят и критичен обзор и анализ на събраните определения. В труда си „Културата: Критичен поглед върху концепции и определения” от 1952 г. систематизират определенията в 6 групи: изброително-описателни (списък на съдържанието на културата), исторически (акцент на социалното наследство, традицията), нормативни (фокус върху идеалите или съответствие на идеал с поведение), психологически (учене, навик, приспособяване, средство за разрешаване на проблеми), структурни (фокус на състава ѝ) и свързани с произхода (символи, идеи, артефакти). Нашето убеждение е, че се отразява основно антропологическото виждане за културата.

Много съвременни представители от различни науки или ги възприемат директно, или са повлияни в голяма степен от това тълкуване на Kluckhohn и Kroeber. Следвайки техния пример, Baldwin и екипът му (2006) също правят опит да систематизират към настоящия момент дефинициите за културата. Използвайки индуктивен анализ, предлагат седем теми или типове такива. Това са:

- структура – културата се разглежда като система или рамка на елементи (напр. идеи, поведение, символи, комбинация на тези или други такива елементи);
- функция – културата е средство за постигане на някакъв резултат;
- процес – акцентира се върху непрестанната социална конструкция;
- продукт – от гледна точка на артефакти със или без съзнателно символно значение;
- усъвършенстване – в смисъл на индивидуално или групово култивиране за по-високо интелектуално ниво или морал;
- власт или идеология – фокусира се върху власт, основана на групата;
- членство в група – за културата се говори от гледна точка на място или група от хора или акцент на принадлежността към място или група.

Във връзка с определянето на културата като продукт се налага разделението на висша и масова култура, но като основно разделение би следвало да посочим това на материална и духовна, което е силно условно. На първо място, обективният анализ изисква да се разглежда културата като единно явление, без противопоставяне на нейните страни като по-скоро се цели разкриване на взаимната им обусловеност. На второ място, всеки елемент на културата има материална и духовна същност. И все пак, за тяхното условно разграничаване, приемаме, че към материалната култура спадат всички резултати на труда на човек (машини, съоръжения, инструменти, жилища, облекло, бит). Духовната култура обхваща постиженията на хората в областта на науката, образованието, идеологията, изкуството, морала, социалните чувства и емоции, изобщо развитието на интелектуалния, емоционалния и психическия потенциал на личността. Езикът също се

причислява в тази група, представлявайки средство за общуване и социализация на личността, белег за национално самосъзнание. Тази област е производство, разпространение и потребление на духовни ценности.

4. Влияние на културата върху развитието

2.1. Концепция за развитие на обществото

В литературата не съществува единно мнение за това какво всъщност се разбира под развитие. Всяка една школа, концепция и теория влага различен смисъл в понятието (Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J., 2006).

Дълго време разбирането за развитие се е асоциирало с икономически растеж и то разбиран основно според западните общества и техните ценности. С течение на времето става ясно, че този процес не е плавен и ритмичен, равномерен и непрекъснато възходящ. Освен прогрес той познава и регрес, упадък.

В тази връзка е необходимо да отбележим разделението между икономически растеж и развитие. Растежът е количествен показател, приложим за БВП, докато развитието, от друга страна, се обвързва с икономически, социален и човешки прогрес, защото човекът е основен двигател и крайна негова цел. С други думи, растежът предполага да „станеш по-голям”, а развитието – „по-добър”. Развитието предполага движение напред и нагоре. Като процес на реално увеличаване на благосъстоянието, се разглежда като основен мотив за социалната и икономическа дейност на човека. Освен това, може да се разбира като израстване и съзряване за постигане на пълнота по отношение на заложен потенциал.

Прогресът в схващанията за развитието от 70-те години на миналия век до днес намира израз в промъкването на културното измерение в него и се отразява в начина на дефиниране и подхождане към проблемите на развитието. Той се изразява в нови способи и методи при концепцията за развитието и печели нови и нови привърженици - човешко развитие и устойчиво развитие (на средата). Дебатите се изместват от фокусиране върху количеството към качеството и първоначално се изследва влиянието на икономическото развитие върху околната среда и ограниченията, които поставя спрямо развитието. Впоследствие, се включва и по-обща загриженост и въпроси за качеството на живот, намиращо израз в концепцията за устойчиво развитие. От 2000 г. насам разбирането за развитие се разширява и включва идеята за устойчивостта и интегрирания подход.

Днес се приема, че развитието е възходящото движение на социалния живот във взаимодействието на неговите основни сфери. То още е прогресивен процес на възпроизводство на ценностите в живота с няколко качества:

- движение като възпроизводство в разширен мащаб на социалната активност, на създаването на блага, на материални и духовни ценности;
- прогресивно възпроизводство на ценностите на живота, предполагащо издигането на общото равнище на живота във всички негови основни измерения (Филипов, 2005).

Поради това целта на развитието е да се постигне качествено подобрене на живота на хората, при което икономическия, социалния и природния напредък става в границите на екологичните лимити на Земята. Връзката между културните проблеми и проблемите на развитието (в лицето на технологии, главни наднационални трендове, опазването на физическото и психично здраве, нарастването на населението на Земята, нарастването на населението в градовете, нови модели на поведение и понятия за справедливост, смесването на човешките с икономическите ценности и т.н.) включват вече и междуличностната комуникация, човешкото достойнство, уважението към други

общности и техните правила, стандарти и религия. Културното измерение на развитието са де факто именно културните практики и ценности, пренесени от традицията и свързани с модернизацията като отговор към главните проблеми на обществото. Развитието е еволюционен процес, дългосрочен, от световен мащаб, цялостен подход за бъдещето на обществото (UNESCO, 1995). Другата промяна, която се наблюдава е преместването на акцента към индивидите в центъра на концепцията за развитието. Човешките същества са носителите и ползвателите на развитието (Knight, 1990).

Изучаването на ролята на културата като фактор на развитието на обществото се поставя като теоретичен проблем с подчертан акцент на форум на ЮНЕСКО в края на 70-те години. Важността на проблема и едновременно неговата трудност за теоретично изследване се отчитат и през следващите години. Именно през този период се трансформира и понятието за култура. От ограничено все още разбиране до нейните продукти (произведения на изкуството и литературата, културното наследство) то се променя прогресивно, за да стигне до идеята за развитието на културата и, към 1975г., културното измерение на развитието. През 1982 г. в Мексико сити за първи път култура и развитие са употребени заедно и е повдигнат въпросът за културното измерение на развитието на конференция на ЮНЕСКО по културни политики (1982). С течение на времето става ясно, че само едно широко, антропологическо разбиране на културата може да осигури необходимата основа за нейното описание и връзка с развитието.

Инициативите за признанието ролята на културата като основен фактор на развитието през изминалите десетилетия започват от обявената от ООН през 1986 г. „Световна декада за развитието на културата“ за периода 1988-1997 г. Преминува се през включването на правото на култура като основна потребност, подготвянето на социо-културни индикатори за развитие от ЮНЕСКО, признаването на културното многообразие като съществено за развитието (1993) и редица други.

След дълги дебати и дискусии за това какво трябва да представлява развитието, е постигнат консенсус относно целите му. Очакванията са те да бъдат с широка основа, състояща се от следните компоненти:

- икономическо развитие по отношение на доходите на глава от населението;
- човешкото развитие, обикновено измервано по отношение на продължителността на живота и степента на грамотност;
- политическо развитие, от гледна точка на свободата и демокрацията и устойчивост (UNESCO, 1982; Savitt, W., Bottorf, P., 1995).

2.2. Влияние на културата

Тълкуването на понятието „развитие“ се свързва с напредък и усъвършенстване, които както видяхме в предишния параграф, са и едни от първите значения на културата. Процесите на развитието не се отнасят единствено и само до икономически и социални фактори, а до човешкото развитие като цяло, тоест до история и ценности, себепознание, процес на социално общуване. Следователно може да се определи и като достигане на етап, в който способността и капацитета да се вземат решения и прилагат на практика са по-големи (Culture and development, 2002).

Културата е разбрана едновременно като контекста за развитието, както и като липсващият фактор в политиките за развитие на обществото. Такива взаимовръзки от доста време се приемат за съществени (Pattanaik, 1997). Развитието на човечеството и развитието на самата култура са неделими. Както вече изяснихме, културата е неделима от труда, процес, който отличава човека от животинския свят. Заражда се с труда и въз основа на съзнанието и мисленето като човешки способности, които от своя страна водят до необходимостта от онзи вид съзидание, наречено по-късно култура. Тя, като израз на

човешкото съществуване (в антропологичен смисъл), и развитието са в неразривна връзка, тъй като „развитието само по себе си е действие на културата, защото е основано на ценности, идеи, гледни точки и предположения, заключаващи, че дадена общност, страна или регион се нуждаят от развитие” (Van Graan). Чрез процеса на развитие на ценностите, вярванията и идеите на ползвателите му се въздейства и те се променят. По този начин развитието и културата съществуват едновременно в динамично и съзидателно напрежение, всеки един информиращ и подпомагащ аспектите на другия, не само в права връзка.

В най-обобщен вид могат да се изведат 3 роли на културата за развитието на обществото:

- за човешкия растеж - принос към натрупването на човешкото познание и разбиране;
- нейните икономически и социални последици в средносрочен и дългосрочен план - политическия и социалния живот, БВП, заетост, удовлетворение от социалната среда, увеличаване или намаляване на толерантността;
- функцията ѝ на човешкия капитал и като средство за овластяване и просветяване - да засяга способността на хората да се справят с предизвикателствата на ежедневието и да реагират на внезапни промени в тяхната социална и физическа среда (Council of Europe, 1997).

Аргументите за поставянето на културата в сърцевината на развитието, тоест нейното влияние, могат да се обособят в няколко области:

а) Културата като средство за икономическо развитие – посредством културните индустрии, културния туризъм, традиционните средства за препитание, културни микро-предприятия, инфраструктура и институции.

б) Културата като средство за социално сближаване и стабилност – чрез символичната роля на наследството, чувството за идентичност и межкултурният диалог.

в) Културата като средство за устойчивост на околната среда – тя формира връзката на хората с природата и начините, по които се въздейства.

г) Културата като средство за намаляване на бедността – изхождайки от позицията, че бедността не е само липса на икономически ресурси, но и липса на права, влияние, статус и достойнство.

д) Културата търси местни решения на глобални въпроси като прави приложими стратегиите спрямо конкретното място.

В този смисъл, културният принос към устойчивото развитие се доказва по два основни начина. От една страна, подходи за развитие, които отчитат културата и са адаптирани към особеностите на дадено място и общност, показват, че са най-ефективни и вероятно ще доведат до устойчиви, приобщаващи и справедливи резултати като намаляване на бедността, социално включване и устойчивост на околната среда (UNESCO, 2019). Освен това културата има силата да отговори на въпросите, свързани с пола, на проблемите със здравето и околната среда, на предизвикателствата в областта на образованието и поминъка (MDG, 2013).

С премахването на бедността (*цел 1*) кореспондират културните изрази, услуги, стоки и обекти на наследството. От своя страна, премахването на глада (*цел 2/ подцел 2.5*) се постига чрез традиционните познания, свързани със запазването на съществуващите генетични ресурси. По отношение на доброто здраве (*цел 3*) здравните политики и програми трябва да са културно релевантни, като вземат предвид местните обичаи, както и да интегрират традиционни здравни системи и практики, където е уместно. Образователните програми на всички нива трябва да интегрират съдържание, свързано с културното многообразие, образованието по изкуствата, езиците и ролята на културните аспекти в устойчивото развитие във връзка с *цел 4/ подцел 4.7*. Равенството между половете

трябва да бъде постигнато и в културния живот от гледна точка на разширяване на възможностите за жените и момичетата да участват активно в културния живот и да ръководят свои проекти и организации в тази област.

На следващо място, традиционните знания могат да насърчат устойчиво използване на водните екосистеми. По същия начин, творци и дейци в сферата на културата могат да бъдат включени в проектирането на образователни дейности и дейности за повишаване на осведомеността относно производството и потреблението на енергия. За *цел 8/подцел 8.3* отново културните и творческите сектори имат потенциала да бъдат области на приобщаваща, устойчива и справедлива заестост, доколкото са гарантирани подходящите условия на труд. Спрямо *цел 9* културната инфраструктура, осигуряваща лесен и справедлив достъп и възможности за участие в културния живот, е част от качествената, надеждна, устойчива и устойчива инфраструктура, която трябва да бъде достъпна за всеки.

Релевантността по намаляване на неравенствата (*цел 10*) се изразява в това, че културното участие може да допринесе за овластяване и насърчаване на включването на всички хора, независимо от възраст, пол, увреждане, раса, етническа принадлежност, произход, религия или икономически и друг статус. Във връзка с *цел 11/подцели 11.4 и 11.7* много подходящи обекти и елементи от материално и нематериално културно наследство се намират в градовете и са от основно значение за насърчаване на местното устойчиво развитие. Относно *цел 12б* е достатъчно да се отбележи, че повечето местни и традиционни продукти са подходящи за устойчиво потребление и производство. Борбата с изменението на климата (*цел 13*) следва да бъде основана на традиционни знания, културни дейности и практики, които са устойчиви. Аналогично, някои културни традиции са свързани с устойчивото опазване на морските, крайбрежните и сухоземните екосистеми и трябва да бъдат идентифицирани, подсилени и интегрирани в политиките (*цел 14 и 15*). Стратегиите, насочени към смекчаване на насилието и насърчаване на мира, трябва да интегрират културен компонент (*цел 16*). И не на последно място, спрямо *цел 17*, международните, национални и местни стратегии за устойчиво развитие, трябва да интегрират културно измерение (UCLG, 2018).

Заклучение

Антропологичното разбиране на културата позволява да се разкрие нейният потенциал за процеса на развитие като средство за икономическо развитие, социално сближаване, устойчивост на околната среда и местата за живеене, намаляване на бедността и глада, неравенствата и други. Следователно, дейностите в областта на културата притежават сериозно преимущество. Ако се провеждат в съответствие с една целева, интегрирана и балансирана политика, отговарят изцяло на принципите на устойчивото развитие – равенство между поколенията, разнообразие, предпазливост. Двата процеса са взаимосвързани и действията за развитие не следва да изключват сферата на културата. И не на последно място, културните ресурси се оказват неизчерпаеми и възобновяеми, което означава, че потенциалът им е неограничен.

Използвана литература

1. Игълтън, Т. (2003). Идеята за културата. Изд. „СУ „Климент Охридски“. София. с.9.
2. Михалева, Н., Парушев, Т., Георгиева, Ст. (2011). История на културата. Изд. „Наука и икономика“. Варна. с.11.
3. Попов, К. (1999). Основи на теория на културата. Изд. „СУ „Климент Охридски“. София. с.11,12, 13, 15.

4. Стефанов, Ив. (2001). Природата на културата. Изд. „АСКОНИ-ИЗДАТ“. София.
5. Тейлър, Е.Б. (1988). Наука за културата. Етнографията за човека и обществото. Т. I. София. с.42.
6. Филипов, Д. (2005). Културата и развитието. УИ ”Стопанство”. София. с. 267-268.
7. Baldwin, John R. et al. (2006). Redefining culture: Perspectives across the disciplines. LEA. London. p.6.
8. Council of Europe. (1997). In from the margins. A contribution to the debate on culture and development in Europe. Council of Europe Publishing. p.31-32.
9. Culture and development. (2002). Strategy and guidelines. Annex:Development and cultural exchange. Denmark. p.21.
10. Final report. (1998). Intergovernmental conference on cultural policies for development. Stockholm. Sweden. 30 March - 2 April 1998.
11. Knight, J.(eds). (1990). Development as Capability Expansion:Human Development and International Development Strategy for the 1990s. Macmillan. London. pp. 40–41.
12. MDG (2013). Achievement Fund F. Culture and Development MDG-F Thematic Study: Review of Key Findings and Achievements. [Online] Available on: http://www.mdgfund.org/sites/default/files/Culture_Thematic%20Study_0.pdf [Accessed 14/09/2023].
13. Pattanaik, Prasanta K. (1997). Cultural indicators of well-being. Some conceptual issues. UNESCO Occasional paper series on culture and development. Paris.
14. Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J. (2006). Local and regional development. Routledge, London and New York. p.33.
15. Savitt, W., Bottorf, P. (1995). Global Development: A Reference Handbook. ABC-CLIO Contemporary World Issues Series. Oxford. p. 69.
16. UCLG. (2018). Culture in the sustainable development goals: A guide for local action. May 2018. [Online] Available at: https://www.uclg.org/sites/default/files/culture_in_the_sdgs.pdf. [Accessed: 08/10/2023].
17. UNESCO. (1982). Mexico City Declaration on cultural policies, Article 16 (Final report of Mondiacult: World Conference on cultural policies, Mexico City, 26 July to 6 august 1982), UNESCO. Paris. Preamble and Articles 10 to 16.
18. UNESCO. (1995). The cultural dimension of development: Towards a practical approach. UNESCO Publishing, Paris.
19. UNESCO. (2012). Culture: a driver and an enabler of sustainable development. [Online] Available at: https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf, [Accessed: 14/10/2021].
20. UNESCO. (2019). Culture|2030 indicators. UNESCO. Paris. [Online] Available at:<https://whc.unesco.org/en/culture2030indicators>, [Accessed: 21/09/23].
21. Van Graan, M. Culture and Development: A response to the challenges of the Future? UNESCO. [Online] Available at:www.unesco.org/themes/culture [Accessed: 14/06/2011/].

Информация за контакт с автора:

гл. ас. д-р Силвия Димитрова

Икономически университет – Варна, катедра “Управление и администрация“

E-mail: silvia_dimitrova@ue-varna.bg